

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ І СИСТЕМУ ПРИНЦИПІВ АГРАРНОГО ПРАВА

Савченко Г.І.

кандидат юридичних наук, викладач ХНПУ

Вчення про принципи аграрного права належить до основних фундаментальних розділів науки. Це дає розуміння того, як функціонує та побудована галузь права, розкриває специфіку аграрних правовідносин, внутрішні вимоги нормального функціонування, цілі науки.

Принципи аграрного права вивчалися такими вченими, як Г.Ю. Бистров, Б.А. Воронін, І.Г. Галікеєва, В.П. Жушман, А.М., Запорожець, М.І. Козир, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, А.М. Статівка, Н.І. Титова, В.З. Янчук, В.М. Єрмоленко, та ін.

Науковці постійно звертаються до дослідження цього багатогранного складного явища. Під принципами аграрного права розуміють виражені в нормах права аграрні відносини, нормативно-керівні ідеї й положення, що визначають зміст цієї галузі права, надають цілісності і єдності сукупності її правових норм, об'єднаних предметом і методами правового регулювання. Будучи юридично закріпленими, ці принципи пронизують собою основні правові норми й інститути аграрного права [1, с. 19]. Інші представники аграрно-правової науки схожим чином визначають поняття принципів аграрного права.

На думку В.М. Єрмоленка, принципи аграрного права – це основні засади, на яких ґрунтується механізм правового регулювання аграрних відносин [2, с. 45]. В інших літературних правових джерелах під принципами аграрного права пропонується розуміти теж основоположні засади, керівні ідеї, що лежать у підґрунті правової регламентації аграрних відносин [3, с. 15].

Як бачимо, в юридичній літературі висловлюються різні міркування з приводу тлумачення категорії «принципи аграрного права». На наше переконання, ними слід вважати основоположні вихідні приписи, що визначають зміст і спрямованість розвитку аграрного права й забезпечують виконання завдань, що стоять перед ним.

Надалі проаналізуємо систему принципів аграрного права. Система – це «об'єднання деякої розмаїтості в єдине й ціле, елементи якого стосовно цілого та інших частин займають відповідні їм місця» [4, с. 301]. Звідси можна зробити висновок, що система принципів аграрного права становить сукупність її складників, їх груп, які мають певні взаємозв'язки між собою і з середовищем. Іншими словами, для дослідника важливо в системі побачити її внутрішні й зовнішні взаємозв'язки.

Найбільш повну систему основних принципів аграрного права, вважаємо, навів М.І. Козир, який до них на сучасному етапі відніс такі:

1) урахування специфіки сільськогосподарського виробництва (для ведіння сільського господарства необхідні значні за розміром земельні ділянки,

а його характер зумовлюється кліматичними умовами використання живих організмів (рослин і тварин);

2) рівність учасників аграрних правовідносин, що ґрунтується на конституційних засадах рівності прав і свобод громадян, а також їх прав на підприємницьку діяльність (всі учасники розглядуваних відносин є рівними у своїх правах на здійснення сільськогосподарської діяльності незалежно від організаційно-правової форми і форми власності);

3) право добровільного вибору селянами форм і напрямів трудової й господарської діяльності (форми й методи господарювання визначаються суб'єктами господарювання самостійно в порядку, передбаченому чинним законодавством);

4) рівність і всебічна охорона та зміцнення форм власності в аграрному секторі й організаційно-правових форм господарювання сільськогосподарських товаровиробників (всі форми господарювання мають рівні права на організацію виробництва, володіння й розпорядження виробленою продукцією);

5) розширення системи юридичних гарантій для свободи аграрного підприємництва (передбачає подолання галузевого й регіонального монополізму і забезпечення вільної конкуренції);

6) закріплення за державою регулюючих функцій у сфері аграрного підприємництва (нормативно-правова регламентація, реєстрація суб'єктів господарювання, їх підтримка, моніторинг і прогнозування);

7) органічний зв'язок трудової діяльності з природнокліматичними умовами аграрного підприємництва (екологічна спрямованість господарської діяльності на подальше впровадження екологічно безпечних методів її здійснення);

8) господарська і юридична самостійність, матеріальна зацікавленість і відповідальність за результати підприємницької діяльності (створення у сільському господарстві системи ринкових відносин, де в основі економічної мотивації лежить підприємницький інтерес);

9) повнота правового регулювання аграрних відносин, безперервність оновлення аграрного законодавства (забезпечення законності діяльності всіх учасників ринкових аграрних правовідносин);

10) реальність і гарантованість суб'єктивних прав учасників аграрних правовідносин [5, с. 65].

Дещо відрізняється погляд О.О. Погрібного на принципи аграрного права, який вважав, що аграрне право, як комплексна, інтегрована й спеціалізована правова галузь, має систему спеціальних принципів, наявність яких обумовлена особливостями мети і змісту аграрних відносин. На його думку, слід враховувати 2 таких фактори: (а) селяни своєю працею створюють життєво необхідні й незамінні блага для всього суспільства: виробляючи сільськогосподарську продукцію, вони вирішують одну з найважливіших суспільних проблем – продовольчу; (б) аграрні відносини безпосередньо або опосередковано пов'язані з процесом сільськогосподарського землекористування [6, с. 12]. Звідси специфічним принципом аграрного права дослідник назвав тісний органічний взаємозв'язок трудових і земельних

відносин, за якого процес сільськогосподарського землекористування означає використання у процесі трудової діяльності об'єктивних природних властивостей ґрунтів. Він також виділив принципи (а) реальної гарантованості суб'єктивних прав селян як громадян України та як суб'єктів аграрних відносин і (б) стабільної державної підтримки сільськогосподарського товаровиробника [6, с. 14]. З цим важко не погодитись.

Незважаючи на розгалуженість наведених принципів аграрного права у спеціальній правовій літературі відрізняють також інші. Зокрема, В.М. Єрмоленко виділяє (додатково до названих вище) наступні принципи аграрного права:

1) забезпечення потреб населення і промисловості безпечною і якісною сільськогосподарською сировиною, а природних потреб громадян – якісною сільськогосподарською продукцією (це є основним завданням сільськогосподарського виробництва);

2) забезпечення продовольчої безпеки держави. Як указує О.І. Гойчук, під продовольчою безпекою розуміється такий стан економіки, при якому гарантується фізична й економічна доступність продовольства для всього населення в особі кожного громадянина продуктами харчування в необхідному обсязі, асортименті і якості на рівні, що забезпечує його здоров'я й інтелектуальний розвиток, на принципах самозабезпечення основними базовими продуктами та їх економічної і фізичної доступності незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх чинників. Національну продовольчу безпеку в ринкових умовах неможливо гарантувати без ефективної державної підтримки [7, с. 2];

3) урахування особливостей сільськогосподарської діяльності, що впливають на стан аграрних відносин. Наприклад, метою сільськогосподарської діяльності є виробництво й первинна переробка виробленої продукції, але із сільським господарством нерозривно пов'язані інші галузі промисловості як і сфера послуг, що забезпечують саму можливість сільськогосподарського виробництва та його ефективне функціонування;

4) вільне обрання селянами форм і напрямів сільськогосподарської діяльності (селянин може вільно обирати будь-який вид трудової чи господарської діяльності, не заборонений законом і що це право гарантується державою й охороняється від неправомірного втручання з боку як органів влади, так і суб'єктів господарювання);

5) забезпечення рівності учасників аграрних правовідносин (означає конституційну рівність прав і свобод громадян, а також гарантування права на сільськогосподарську підприємницьку діяльність незалежно від організаційно-правової форми і форми власності, а також вільне набуття, володіння й розпорядження майном, у тому числі й виробленою сільськогосподарською продукцією);

6) підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки (нормативно-правове регулювання й економічні методи впливу, комплекс заходів здійснення моніторингу стану виробництва

сільськогосподарської продукції і прогнозування її обсягів). Від ефективності цього принципу залежить розвиток аграрного сектора економіки;

7) інноваційний розвиток сільського господарства (широке впровадження в сільське господарство нових, прогресивних технологій і методів господарювання, забезпечення доступу суб'єктів господарювання до таких технологій і підтримку прогресивних методів ведіння господарської діяльності;

8) екологізація сільського господарства (сучасне виробництво сільськогосподарської продукції неможливе без застосування широкого спектра токсичних речовин хімічного чи біологічного походження. Це вимагає спрямування сучасного аграрного виробництва на екологізацію штучних і природних виробничих факторів);

9) гарантованість захисту прав сільськогосподарських товаровиробників;

10) постійне вдосконалення механізму правового регулювання аграрних відносин (створення належного механізму законодавчого впорядкування стану нинішніх аграрних відносин з урахуванням їх особливостей, необхідність подолання прогалів у законодавстві та вдосконалення);

11) запозичення позитивного досвіду правового регулювання аграрних відносин у зарубіжних країнах;

12) пріоритетність соціального розвитку села [2, с. 59].

У цілому погоджуючись із наведеним вважаємо, що такі позиції, як повнота правового регулювання аграрних відносин, реальність і гарантованість суб'єктивних прав їх учасників, постійне вдосконалення механізму правового регулювання аграрних відносин та підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки, рівність, всебічна охорона і зміцнення форм власності в АПК і організаційно-правових форм господарювання сільськогосподарських товаровиробників, доцільніше назвати не принципами, а завданнями аграрного права, на вирішення яких спрямована дія його норм, а тому відносити їх до системи принципів аграрного права не варто.

На мій погляд, система принципів аграрного права повинна мати такий вигляд:

1) пріоритетності розвитку сільського господарства;

2) пріоритетності соціального розвитку села;

3) рівність учасників аграрних правовідносин;

4) право добровільного вибору селянами форм і напрямів трудової та господарської діяльності;

5) розширення системи юридичних гарантій для свободи аграрного підприємництва;

6) закріплення за державою регулюючих функцій у сфері аграрного підприємництва;

7) органічний зв'язок трудової діяльності з природнокліматичними умовами аграрного підприємництва;

8) господарська і юридична самостійність, матеріальна зацікавленість та відповідальність за результати підприємницької діяльності;

- 9) забезпечення потреб населення і промисловості безпечною і якісною сільськогосподарською сировиною;
- 10) забезпечення продовольчої безпеки держав;
- 11) забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства;
- 12) екологізації сільського господарства;
- 13) гарантованості захисту прав сільськогосподарських товаровиробників;
- 14) господарська і юридична самостійність, матеріальна зацікавленість у результатах власної підприємницької діяльності;
- 15) врахування специфіки сільськогосподарського виробництва.

На мою думку, ця система найбільш повно відображає особливості аграрних правовідносин на даному етапі. Зазначена система включає як прямо закріплені в законодавстві принципи, так і принципи, що прямо не закріплені у законодавстві, але впливають зі змісту окремих нормативно-правових актів. Можна зробити висновок, що запропонована система принципів аграрного права охоплює всю сукупність аграрних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Аграрное право: учебник / под. ред. Г.Е. Быстрова, М.И. Козыря – М.: Юристь, 2000. – 534 с.
2. Аграрне право України: підруч. / за заг. ред. В.М. Єрмоленка. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 606 с.
3. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика: моногр. / за ред. А.М. Статівки. – Х.: Вид-во «ФІНН», 2010. – 240 с.
4. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 574 с.
5. Козырь М.И. Аграрное право России: проблемы становления и развития: моногр. / М.И. Козырь. – М.: Право и государство, 2003. – 208 с.
6. Аграрне право України: підруч. / за ред. О.О. Погрібного. – К.: Істина, 2007. – 448 с.
7. Гойчук О.І. Продовольча безпека: теорія, методологія, проблеми: автореф. дис. на соис. учен. степ. д-ра екон. наук / О.І. Гойчук. – Миколаїв, 2004. – 32 с.